

ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ ЯК ПРЕДМЕТ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДУ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

УГРИНОВСЬКА Оксана - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка

ХОМУТЕЦЬКИЙ Даниїл - магістрант юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, спеціалізація "Правосуддя і судове адміністрування"

УДК 347.97

DOI 10.32782/EP.2022.4.25

В статті проаналізовано особливості провадження щодо встановлення в системі судів загальної юрисдикції фактів, які мають юридичне значення, з метою захисту прав та інтересів військовослужбовців в умовах військової агресії з боку Російської Федерації стосовно України. Взято до уваги причини частого використання військовослужбовцями саме судового механізму підтвердження таких фактів, пов'язаних з окупацією територій, та його наслідки, які відображаються в практиці Верховного Суду. Вказане розглядається в порівнянні з досвідом іноземних держав – Грузії та Молдови. Пропонується розподіляти досліджувані факти на три категорії: 1) факти, що підлягають встановленню в судовому порядку; 2) факти, що не підлягають встановленню в судовому порядку; 3) факти, що за різних обставин можуть підлягати або не підлягати такому встановленню. На основі опрацьованих правових позицій Верховного Суду авторами зроблено висновок про достатню сформованість та єдність судової практики з питань встановлення фактів, що мають юридичне значення для військовослужбовців у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України.

Ключові слова: факти, що мають юридичне значення, військова агресія, збройний конфлікт, дискреційні повноваження, окреме провадження.

*Fiat justitia et pereat mundus –
Нехай буде справедливість, хоч би загинув світ
(у перекладі з латини)*

Постановка проблеми

В умовах військової агресії Російської Федерації проти України від 2014 року до сьогоднішнього часу постала проблема підтвердження початку, зміни та припинення на тимчасово окупованих територіях тих чи інших цивільних правовідносин: сімейних, житлових, спадкових, трудових, деліктних тощо. Звичайно, в умовах військової загрози органи державної влади були змушені евакуюватися, змінити свою територіальну юрисдикцію або й зовсім припинити роботу. інтереси пересічних громадян і про той факт, що рано чи пізно війна закінчиться, після чого може виникнути чимала кількість юридичних невизначеностей. В цьому контексті видається слушним латинський вислів, адже навіть під час війни потрібно, наскільки це можливо, уникати правового безладу.

За даними Міністерства юстиції України, зокрема, за період з 21.02.2016 по червень 2017 року внесено 31 317 записів до реєстрів актів цивільного стану про факти, що настали на тимчасово окупованій території України, в т. ч. і ОРДЛО, з яких 14 692 записи про факти народження та 16 625 записів про факти смерті на підстав рішень судів, постановлених в порядку ст. 257-1 ЦПК

України¹. За орієнтовними математичними підрахунками це становить 25 % загальної кількості зареєстрованих фактів народження та 14 % — фактів смерті, беручи до уваги інформацію з сайтів головних управлінь статистики Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки².

Аналіз останніх наукових досліджень

Якісна характеристика окремого провадження як інституту цивільного процесуального права надана у працях М. М. Ясинок, О. О. Маркової, В. Ю. Мамницького, Т. М. Балюк, Я. М. Садикової, Ю. В. Білусова. Питанню встановлення фактів, що мають юридичне значення в окремому провадженні згідно ЦПК України присвячено наукові роботи А. В. Коструби, К. І. Гички, Г. В. Кикоть, В. В. Масюк, В. В. Комарова.

Мета статті

В умовах наявності гарантованого Конституцією України права осіб на звернення до суду для захисту своїх прав та законних інтересів значна кількість українських громадян почали звертатись до судів загальної юрисдикції з різного роду вимогами стосовно підтвердження тих чи інших фактів, які мають або матимуть для них у майбутньому певне юридичне значення, найчастіше задля визначення свого правового становища, одержання тих чи інших гарантій з боку держави та створення підстав одержання соціальних виплат.

З огляду на постійний розвиток судової практики та безперервне напрацювання Верховним Судом правових позицій стосовно можливості встановлення тих чи інших фактів, що мають юридичне значення, в судовому порядку метою статті є аналіз юридичних висновків Верховного Суду з цього питання в контексті збройної агресії Російської Федерації проти України.

¹ Лист Міністерства юстиції України (вих. № 29751/ПІ-І-2097/19 від 07.08.2017 р).

² Інформація незаконно утворених органів влади (інтернет-сайт «Главное управление статистики Донецкой Народной Республики»// www.glavstat.govdnr.ru; інтернет-сайт «Государственный комитет статистики Луганской Народной Республики»// www.gkslnr.su).

Виклад основного матеріалу

Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення є однією із передбачених в п.5 ч.2 ст.293 ЦПК України категорій справ, які підлягають розгляду судом в порядку окремого провадження.

З урахуванням особливостей процесуального інституту «Окреме провадження» та враховуючи положення Глави 6 Розділу 4 «Розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення» можна виокремити такі процесуальні особливості розгляду судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення через призму процесуального інституту окремого провадження:

- ∞ відсутність спору про право;
- ∞ розгляд справи суддею одноособово (наприклад справи про усиновлення + 2 присяжних);
- ∞ учасники справи: заявник і заінтересована особа;
- ∞ свої правила підсудності (стаття 316 ЦПК правила підсудності для справ про встановлення фактів; стаття 317 ЦПК правила підсудності для справ про встановлення факту смерті на ТОТ, де введено воєнний чи надзвичайний стан);
- ∞ витребування судом доказів за власною ініціативою;
- ∞ мирова угода не укладається (тому що мирова угода це фактично врегулювання спору шляхом взаємних поступок);
- ∞ справа не може бути передана на розгляд третейського суду (предметом третейського розгляду також є спір);
- ∞ судові витрати не відшкодовуються;
- ∞ обмежена дія принципів змагальності, диспозитивності;
- ∞ можливість суду вийти за межі судового розгляду;
- ∞ рішення суду не підлягають примусовому виконанню, але мають загальнообов'язковий характер; Рішення суду про встановлення факту смерті/народження в порядку статті 317 ЦПК України підлягає до негайного виконання.
- ∞ представництво інтересів – адвокатська монополія;
- ∞ не проводиться підготовче засідання (Хоча аналіз реєстру судових рішень дає підстави стверджувати про те, що деякі

судді все таки проводять підготовче провадження у справах окремого провадження);

Багато з вищеперелічених особливостей (можливість витребування судом доказів самостійно, безспірний характер провадження, порівняно малі судові витрати та швидкий розгляд питання тощо) роблять встановлення фактів, що мають юридичне значення, в рамках окремого провадження привабливим механізмом підтвердження юридичного СТАНУ ОСОБИ.

Вказане зумовлює наявність великої кількості справ про встановлення фактів, які мають юридичні наслідки, в судах загальної юрисдикції України, лівову частку яких, у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, складають справи за зверненнями військовослужбовців або їхніх членів сім'ї та родичів.

З іншого боку, самі ж суди не завжди можуть встановити наявність того факту, з яким звертається заявник. Часто це пов'язано з обмеженістю дискреції суду, яка ґрунтується на певних умовах.

В цьому контексті варто звернути увагу на правові висновки Верховного Суду (далі – суд), відповідно до яких юридичними фактами є певні факти реальної дійсності, з якими нормою права пов'язується настання правових наслідків, зокрема виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків. На такому трактуванні юридичних фактів наголосила Об'єднана палата КЦС ВС в постанові від 20 червня 2019 року у справі № 632/580/17.

Зазначене, на думку суду, дає підстави стверджувати про те, що призначення юридичних фактів полягає в тому, що юридичні факти можуть бути встановлені лише для захисту, виникнення, зміни або припинення особистих чи майнових прав заявника. Такий висновок зробив КЦС ВС в постанові від 29.11.2021 року у справі № 953/17730/19.

Ідучи далі, суд визначив перелік умов належності до юрисдикції суду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення³⁴⁵:

³ Постанова Пленуму ВСУ №5 від 31.03.1995 року «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення».

⁴ Постанова ВП ВС від 10.04.2019 року у справі № 320/948/18.

⁵ Постанова КЦС ВС від 09.06.2021 року у справі № 367/6780/20.

• факти, що підлягають встановленню, повинні мати юридичне значення (згідно з законом такі факти породжують юридичні наслідки), тобто від них мають залежати виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян. Для визначення юридичного характеру факту потрібно з'ясувати мету встановлення. Один і той самий факт для певних осіб і для певної мети може мати юридичне значення, а для інших осіб та для іншої мети – ні.

• встановлення факту не пов'язується з подальшим вирішенням спору про право. Якщо під час розгляду справи про встановлення факту заінтересованими особами буде заявлений спір про право або суд сам дійде висновку, що у цій справі встановлення факту пов'язане з необхідністю вирішення в судовому порядку спору про право, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює цим особам, що вони вправі подати позов на загальних підставах;

• заявник не має іншої можливості одержати чи відновити документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення. Це визначальна обставина при розгляді заяви про встановлення певних фактів в порядку окремого провадження. Для цього заявник разом із заявою про встановлення факту подає докази на підтвердження того, що до її пред'явлення він звертався до відповідних організацій за одержанням документа, який посвідчував би такий факт, але йому в цьому було відмовлено із зазначенням причин відмови (відсутність архіву, відсутність запису в актах цивільного стану тощо);

• чинним законодавством не передбачено іншого позасудового порядку встановлення юридичних фактів.

Враховуючи зазначені критерії, можна зробити висновок про неналежність деякої кількості справ про встановлення юридичних фактів у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України до компетенції судової влади та необхідність їх вирішення позасудовими органами та інституціями.

В цьому контексті цікавим є досвід Республіки Молдови на прикладі окупованого Придністров'я. Зокрема, законодавчий порядок підтвердження участі особи у боротьбі за цілісність та незалежність Республіки

Молдова 1991–1992 років весь час змінювався. З самого початку підтверджуючим документом визнавалося посвідчення учасника бойових дій щодо захисту цілісності та незалежності Республіки Молдова 1991–1992 років (постанова Уряду Республіки Молдова № 520 від 05 серпня 1992 року). Постановою Уряду Республіки Молдова від 29 березня 1996 року № 109 було затверджено Положення про Державну комісію з впорядкування видачі посвідчень учасників бойових дій щодо захисту цілісності та незалежності Республіки Молдова (1991–1992 рр.). Згодом була створена Державна комісія з впорядкування видачі посвідчень учасників бойових дій щодо захисту цілісності та незалежності Республіки Молдова 1991–1992 років, яка затверджувала списки учасників збройного конфлікту 1991–1992 років, що надавалися органами центрального і місцевого публічного управління, та направляла їх у воєнно-адміністративний департамент Міністерства оборони для видачі посвідчень учасникам збройного конфлікту щодо захисту цілісності та незалежності Республіки Молдова (постанова Уряду Республіки Молдова № 1239 від 22 грудня 1998 року)⁶.

Також викликає інтерес з точки зору правового вирішення законодавчий досвід Грузії. Якщо звернутись до грузинського законодавства, то статус учасників бойових дій в Абхазії та Південній Осетії регулюється Законом Грузії «Про ветеранів війни та Військових Сил» від 17 жовтня 1995 року № 811.

Документом, що підтверджує статус учасника бойових дій у Грузії, є сертифікат ветерана. Відповідно до ст. 4 Розпорядження Уряду Грузії «Про затвердження сертифіката ветерана та порядку його видачі» від 22 серпня 2014 року № 509, сертифікат видається Державною службою у справах ветеранів, яка водночас вносить дані про

реєстрацію ветеранів війни до електронної бази даних реєстрації ветеранів, адже це є обов'язковою умовою для реалізації ветеранами їх прав, передбачених законодавством⁷.

Зазначене свідчить про вагомість позасудового механізму встановлення фактів, що мають юридичне значення, а саме – фактів участі у бойових діях на території Придністров'я на боці Республіки Молдови та на території Абхазії і Південної Осетії на боці Грузії.

В Україні ж питання встановлення факту участі у військових діях на тимчасово окупованих територіях віднесено до компетенції Міністерства у справах ветеранів України, яким створена спеціальна міжвідомча комісія в тому числі й з питань учасників АТО/ООС.

Тим не менш, залишається чимала кількість справ про встановлення юридичних фактів, що не стосуються участі в бойових діях, однак так чи інакше лежать в площині наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України.

Дослідивши встановлення юридичних фактів, які пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації проти України і були предметом розгляду суду протягом 2014 – 2022 рр., пропонуємо **поділити весь масив судової практики на 3 категорії:**

- 1) **факти, що підлягають встановленню в судовому порядку;**
- 2) **факти, що не підлягають встановленню в судовому порядку;**
- 3) **факти, що за різних обставин можуть підлягати або не підлягати такому встановленню.**

1. Юридичні факти, які підлягають розгляду (встановленню) в судовому порядку:

- 1) **Факт вимушеного переселення заявника з окупованої території, зони проведення бойових дій на Сході України у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України та окупації Російською Федерацією частини території (постанова КЦС ВС від 02.09.2020 року у справі № 201/10617/18);**

⁶ Микитюк Д.Ю. Адміністративно-правове забезпечення статусу учасника бойових дій на Сході України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2021. – с. 86.

⁷ Там же – с. 98.

Відповідно до частини третьої статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» відповідальність за порушення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права.

Відповідальність за порушення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території, у тому числі частині Луганської області, покладено на Російську Федерацію як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права, що встановлено статтею 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», частиною четвертою статті 2 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях».

Аналогічних висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах дійшов суд у постановках від 14 березня 2018 року у справі № 363/2981/16-ц, від 12 квітня 2018 року у справі № 243/7029/17, від 21 серпня 2018 року у справі № 752/6366/16-ц.

На думку суду, враховуючи викладене, суд апеляційної інстанції не звернув уваги на те, що встановлення факту, що має юридичне значення щодо вимушеного переселення заявниці з окупованої території Луганської області, відбулось унаслідок збройної агресії Російської Федерації та окупації Російською Федерацією частини території Луганської області, можливе лише у судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого, позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між переселенням осіб із зони проведення бойових дій на сході України та військовою агресією Російської Федерації.

2) Факт належності до осіб, зазначених у ч.20 ст.4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадян-

ства» (як особа, яка перебуває на території України на законних підставах) (постанова КЦС ВС від 16.06.2021 року у справі-№ 295/15660/19);

У жовтні 2019 року ОСОБА_1 звернувся до суду з заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, заінтересована особа Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області, а саме: факту належності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, до осіб, зазначених у частині двадцятій статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (як особи, яка перебуває на території України на законних підставах).

В обґрунтування заяви ОСОБА_1 посилався на те, що він є громадянином Російської Федерації та має на меті отримати посвідку на проживання на території України.

У період з 10 серпня 2014 року до 31 січня 2015 року в складі п'ятого окремого батальйону добровольчого українського корпусу «Правий сектор» він перебував в зоні проведення АТО та безпосередньо брав участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення і захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, у тому числі в період з 01 до 09 жовтня 2014 року на території Донецького аеропорту ім. С. Прокоф'єва.

У жовтні 2019 року він звернувся до командира військової частини з метою отримання відповідного клопотання для отримання посвідки на тимчасове проживання, але отримав відмову, яка мотивована тим, що Кабінетом Міністрів України не затверджено зразок та порядок надання клопотання для видачі посвідки на тимчасове проживання особам, визначеним у частині двадцятій статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

У зв'язку із зазначеною відмовою, посилаючись на положення пункту 2 частини сімнадцятої статті 5 «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», ОСОБА_1 просив суд встановити факт його належності до осіб, зазначених у частині двадцятій статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (як особи, яка перебуває на території України на законних підставах).

Звертаючись до суду із заявою про встановлення факту належності до осіб, зазначених у частині двадцятій статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», у порядку окремого провадження,

ОСОБА_1 посилався на те, що він звертався до командира військової частини із заявою про отримання клопотання для подачі до управління ДМС у Житомирській області з метою отримання посвідки на тимчасове проживання, проте отримав відмову, оскільки станом на день відповіді Кабінетом Міністрів України не затверджено зразок та порядок надання клопотання для видачі посвідки на тимчасове проживання особам, зазначеним у частині двадцятій статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Таким чином, метою встановлення факту, що має юридичне значення, у цій справі є отримання ОСОБА_1 посвідки на тимчасове проживання.

Суд першої інстанції своїм рішенням задовольнив заяву, але суд апеляційної інстанції скасував це рішення і ухвалив нове, яким відмовив у задоволенні заяви.

Згідно з висновком суду, законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які брали участь у захисті територіальної цілісності та недоторканості України» від 06 червня 2019 року № 2743-VIII стаття 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» була доповнена частиною двадцятою наступного змісту: *«Іноземці та особи без громадянства, які надавали інструкторську (стрілецьку, тактичну, медичну, радіотехнічну, вибухотехнічну та іншу) допомогу підрозділам Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, Міністерства внутрішніх справ України, залученим до проведення антитерористичної операції, перебуваючи безпосередньо у районах її проведення, та/або залученим до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної*

агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо у районах їх проведення, або добровольчим формуванням, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України та спільно з вищезазначеними підрозділами брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, а також які брали участь у виконанні бойових або службових завдань антитерористичної операції та/або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях спільно із вищезазначеними підрозділами та добровольчими формуваннями та отримали посвідку на тимчасове проживання, вважаються такими, які перебувають на території України на законних підставах,» у тому числі у випадках, якщо термін дії паспортного документа закінчився або він підлягає обміну, на час до завершення тимчасової окупації Російською Федерацією території України у значенні Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях».

Пунктами 1-2 частини 17 статті 5 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачено, що підставою для видачі посвідки на тимчасове проживання для осіб, зазначених у частині двадцятій статті 4 цього Закону, є заява іноземця або особи без громадянства та один із таких документів:

1) подання Міністерства оборони України, іншого центрального органу виконавчої влади, що здійснює керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, або правоохоронного органу чи державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, які виконували завдання антитерористичної операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони,

відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях;

2) клопотання командира підрозділу Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів, державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, що виконував завдання антитерористичної операції, здійснював заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, оформлене за зразком та у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У разі отримання письмової відмови у наданні подання чи клопотання, передбачених пунктами 1 і 2 цієї частини, іноземець та особа без громадянства може подати разом із відповідною заявою рішення суду про встановлення факту його належності до осіб, зазначених у частині двадцятій статті 4 цього Закону.

Отже, з аналізу вказаних вище норм права можна зробити висновок, що лише отримання іноземцем відмови у наданні клопотання є правовою підставою для звернення до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення.

Таким чином, суд касаційної інстанції прийняв рішення про залишення касаційної скарги без задоволення, а рішення суду апеляційної інстанції – без змін.

2. Юридичні факти, які НЕ підлягають розгляду (встановленню) в судовому порядку:

1) Факт загибелі при виконанні обов'язку військової служби внаслідок збройної агресії РФ проти України (постанова КЦС ВС від 23.06.2021 року у справі № 707/52/17);

У січні 2017 року ОСОБА_1 звернулася в суд із заявою, в якій просила встановити юридичний факт загибелі її сина ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, при виконанні обов'язку військової служби 03 серпня 2014 року на території Луганської області України поблизу с. Красний Яр Краснодонського району, внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Заявник вважає, що внаслідок військової агресії Російської Федерації на території Луганської області було порушено невід'ємне право на життя її сина, передбачене статтею 27 Конституції України та статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Установлення юридичного факту, що поранення та загибель її сина ОСОБА_2 при виконанні обов'язку військової служби сталася внаслідок військової агресії Російської Федерації, буде породжувати юридичні наслідки визначення статусу ОСОБА_2 як жертви міжнародного збройного конфлікту, як особи, яка перебувала під захистом Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, яка ратифікована Україною 03 липня 1954 року, що обумовлює виникнення прав та обов'язків, передбачених цією Конвенцією, іншими нормами національного та міжнародного права.

Після визначення даного статусу заявник отримає право звернутися за допомогою до міжнародних гуманітарних організацій, у тому числі до Міжнародної Федерації Червоного Хреста.

ОСОБА_1 указувала, що встановлення того факту, що її син загинув саме внаслідок агресії Російської Федерації проти України, можливе лише в судовому порядку, оскільки позасудовий порядок встановлення такого факту чинним законодавством України не передбачений.

У справі, що переглядається, встановлено, що ОСОБА_1 має відповідні належні докази того, що її син загинув під час проведення антитерористичної операції 03 серпня 2014 року в зоні її проведення, а саме: лікарське свідоцтво про смерть від 05 серпня 2014 року № 2454 Дм/14, де причиною смерті ОСОБА_2 03 серпня 2014 року зазначено «отримана під час бойових дій в зоні антитерористичної операції вибухова травма»; наказ командира військової частини НОМЕР_1 від 08 серпня 2014 року № 173 про виключення ОСОБА_2 зі списків особового складу частини та всіх видів забезпечення в зв'язку зі смертю, пов'язаною з виконанням обов'язку військової служби; протокол засідання Центральної військово-лікарської комісії по встановленню причин-

ного зв'язку захворювання, поранень, контузій, травм, каліцтв від 29 серпня 2014 року № 52442, яким встановлено, що травма і причина смерті ОСОБА_2 пов'язані з виконанням обов'язків військової служби.

Таким чином, як зазначив суд, розглядуваний факт вже встановлено компетентним органом, а отже встановленню судом він не підлягає.

2) Факт перебування в полоні (постанова КЦС ВС від 02.09.2020 року у справі № 552/2742/19);

15 травня 2019 року ОСОБА_1 звернувся в суд з заявою, в якій просив встановити факт його перебування у полоні заручником незаконних військових формувань на окупованій території Луганської області в період з 03 червня 2014 року по 21 червня 2014 року.

Заява мотивована тим, що встановлення даного факту необхідно для звернення до Департаменту соціального захисту населення Полтавської обласної державної адміністрації щодо виплати одноразової грошової допомоги особам, яких було незаконно позбавлено особистої свободи внаслідок дій незаконних збройних формувань.

Заявник, звертаючись до суду, обґрунтував заяву тим, що дані про нього, як про особу, яка під час проходження військової служби потрапила у полон, не були внесені до обліку осіб, які були незаконно позбавлені волі, захоплені як заручники або зникли безвісти в районі проведення антитерористичної операції, що ведеться **Антитерористичним центром при Службі безпеки України**. Також в усній формі заявник отримав пояснення невключення його даних до відповідного обліку тим, що у 2014 році був відсутній єдиний підхід до внесення таких даних.

Заявник на час звернення до суду з заявою про встановлення факту перебування у полоні не звертався до уповноваженого на ведення відповідного обліку органу з заявою про включення до зазначеного обліку його даних як особи, яка перебувала у полоні.

Розгляд цієї заяви судом у межах цивільного судочинства фактично є перебиранням органом судової влади функцій, які покладе-

ні на спеціально уповноважений орган, до якого заявник у позасудовому порядку не звертався.

З урахуванням наведеного, на думку суду, зазначена заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а повинна бути розглянута у позасудовому порядку уповноваженим органом, за наслідками розгляду якої у заявника може виникати право на судовий захист, що повинно реалізовуватися з урахуванням норм про судову юрисдикцію.

3) Факт травмування під час захисту Батьківщини в 2014 році (постанова КЦС ВС від 16.06.2021 року у справі № 490/8010/19);

У вересні 2019 року ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою, в якій просив встановити юридичний факт його травмування під час захисту Батьківщини 22 жовтня 2014 року поблизу населеного пункту Тоненьке Ясинуватського району Донецької області України внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

22 жовтня 2014 року близько 22:00 під час несення служби в патрулі в с. Тоненьке Донецької області почався мінометний обстріл з боку противника, після чого він разом із солдатом ОСОБА_2 сховалися за стіною розбитого будинку, поряд з якою через декілька секунд впала та розірвалася міна, від чого він втратив свідомість та був направлений в м. Краматорськ Донецької області, а звідти до військового шпиталю м. Миколаєва.

Унаслідок обстрілу заявник отримав міно-вибухову травму, ЗЧМТ, акубаротравму обох вух без пошкодження барабанних перетинок.

Згідно з витягом з протоколу засідання Військово-лікарської комісії Південного регіону по встановленню причинного зв'язку захворювань, поранень, контузій, травм, каліцтв від 23 квітня 2018 року № 126, виданим на ім'я ОСОБА_1, встановлено, що травма «Наслідки перенесення вибухової травми (22 жовтня 2014 року): акубаротравматичного ураження обох вух без пошкодження барабанних перетинок у вигляді двобічної нейросенсорної туговухості при сприйнятті шепітної мови до 2 м на праве

вуха, до 2,5 м на ліве вухо, розмовної мови 5,5 м на праве вухо, 6 м на ліве вухо» травма, пов'язана із захистом Батьківщини. Наразі завдану шкоду здоров'ю не усунено, потребує постійного лікування та реабілітації. Визнано інвалідом третьої групи, встановлено, що доступні легкі види праці без психоемоційних навантажень. На підставі наказу командира військової частини польова пошта НОМЕР_1 від 07 травня 2015 року № 133 було звільнено у запас.

Вважає, що в результаті збройної агресії та воєнного конфлікту, який був розпочатий Російською Федерацією, він 22 жовтня 2014 року отримав поранення, тому саме внаслідок військової агресії Російської Федерації на території Донецької області України було порушено його право на життя і здоров'я, передбачене статтею 27 Конституції України, статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.

Відповідно до висновку суду, зі змісту поданої заяви вбачається, що у визначеному законом (позасудовому) порядку вже встановлено факт його перебування в момент отримання травмування у зоні проведення бойових дій на сході України; встановлено, що нещасний випадок з ним трапився у зв'язку із захистом Батьківщини; військово-лікарська комісія встановила, що захворювання пов'язане із захистом Батьківщини; встановлено діагноз: акубаротравматичне ураження обох вух без пошкодження барабанних перетинок у вигляді двобічної нейросенсорної туговухості при сприйнятті шепітної мови до 2 м на праве вухо, до 2,5 м на ліве вухо, розмовної мови 5,5 м на праве вухо, 6 м на ліве вухо; військово-лікарняна комісія Північного регіону з встановлення причинного зв'язку захворювань, поранень, контузій, травм, каліцтв у колишніх військослужбовців встановила, що травмування пов'язано із захистом Батьківщини. Таким чином, розглядуваний факт не підлягає встановленню судом.

4) Факт поранення при виконанні обов'язків військової служби внаслідок збройної агресії РФ проти України (постанова КЦС ВС від 04.08.2021 року у справі № 308/13912/19);

У постанові Верховного Суду у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 червня 2021 року в справі № 695/867/17 (провадження №61-9917св18) міститься висновок про те, що «у судовому порядку встановлюються лише такі факти, які мають юридичні наслідки і від встановлення яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав заявника, і в судовому порядку встановлення юридичних фактів можливе лише тоді, коли діючим законодавством не передбачено іншого порядку їх встановлення. Особа звернувся до суду в порядку окремого провадження з метою встановлення факту його поранення на території Донецької області при виконанні обов'язку військової служби внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тобто факту, що має юридичне значення, у порядку, передбаченому статтею 315 ЦПК України.

Однак, як зазначив суд, зі змісту поданої заявником заяви вбачається, що у визначеному законом (позасудовому) порядку вже встановлено факт його перебування в момент поранення у зоні проведення бойових дій на сході України; встановлено, що нещасний випадок з ним трапився у зв'язку з виконанням службово-бойового завдання в зоні проведення бойових дій; військово-лікарською комісією встановлено, що захворювання пов'язане з проходженням військової служби; встановлено діагноз: контузія, пов'язана з отриманою 18 лютого 2015 року травмою, а саме вогнепальним пораненням сідничної ділянки зліва з подвійним вогнепальним переломом сідничної кістки в області гілок вертлюжної западини з незначним зміщенням уламків та з помірним порушенням функції першого тазостегнового суглоба; внаслідок отримання травми в зоні проведення бойових дій заявник набув статусу особи з інвалідністю II групи». Тому немає підстав для встановленню вказаного факту судом.

5) Факт захворювання при виконанні обов'язків військової служби внаслідок збройної агресії РФ проти України (постанова КЦС ВС від 16.06.2021 року у справі № 617/684/19);

У квітні 2019 року ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою, в якій просив встановити факт захворювання при виконанні ним обов'язку військової служби у липні 2015 року поблизу м. Артемівськ (м. Бахмут) Донецької області України внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

На обґрунтування заяви зазначав, що 23 травня 2015 року на підставі Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» від 14 січня 2015 року № 15/2015 він був призваний до Збройних сил України. У період з 18 травня 2015 року до 16 грудня 2015 року безпосередньо брав участь у бойових діях на території Донецької та Луганської областей.

У липні 2015 року поблизу м. Артемівськ (Бахмут) Донецької області під час розвантажування снарядів упав в окоп і отримав забій ділянки лівого кульшового суглобу, тобто отримав захворювання у результаті збройної агресії та воєнного конфлікту, який був розпочатий Російською Федерацією проти України.

У зв'язку з отриманим захворюванням йому визнано непридатним до військової служби з виключенням з військового обліку у зв'язку з захворюванням, що пов'язані із захистом Батьківщини та проходженням військової служби, встановлено II групу інвалідності. Після цього він отримав посвідчення інваліда війни серії НОМЕР_1 та посвідчення для ветеранів війни-учасників бойових дій серії НОМЕР_2.

Встановлення цього факту йому необхідно для набуття статусу жертви міжнародного збройного конфлікту.

Відповідно до висновку суду, зі змісту поданої ОСОБА_1 заяви вбачається, що у визначеному законом (позасудовому) порядку вже встановлено факт його перебування в момент отримання захворювання у зоні проведення бойових дій на сході України; встановлено, що нещасний випадок з ним трапився у зв'язку із захистом Батьківщини; військово-лікарська комісія встановила, що захворювання пов'язане із проходженням військової служби; встановлено діагноз: лівобічний коксартроз III-IV ст., ПФС-2 ст., асептичний некроз головки лівої стегнової кістки, стійкий больовий синдром з пору-

шенням статико-динамічної функції лівої нижньої кінцівки; військово-лікарняна комісія Північного регіону з встановлення причинного зв'язку захворювань, поранень, контузій, травм, каліцтв у колишніх військослужбовців встановила, що захворювання ОСОБА_1 пов'язано із захистом Батьківщини, заявник набув статусу особи з інвалідністю II групи. Тому цей факт не може встановлюватись судом.

б) Факт належності особі записів в наказі керівника АТО (постанова КЦС ВС від 01.04.2020 року у справі № 266/4202/19; від 31.07.2020 року у справі №266/1740/19);

У березні 2019 року ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою про встановлення факту належності йому - ОСОБА_1 записів стосовно нього в наказі першого заступника керівника Антитерористичного центру при СБУ від 14 грудня 2015 року №348 та наказі керівника Антитерористичного центру при СБУ від 13 червня 2017 року №056.

Вимоги заяви мотивовані тим, що 14 грудня 2015 року брав безпосередню участь в антитерористичній операції (далі АТО) на території Донецької області.

Однак йому відмовлено в отриманні статусу учасника бойових дій у зв'язку з допущенням помилки у прізвищі, яке зазначено як «ОСОБА_2», в наказах першого заступника керівника Антитерористичного центру при СБУ

від 13 червня 2017 року № 056 про безпосередню участь в АТО, забезпеченні її проведення і захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в районі проведення АТО на території Донецької області.

Рішенням суду першої інстанції, яке залишено без змін судом апеляційної інстанції, в задоволенні заяви відмовлено. Відмовляючи у задоволенні заяви, суд першої інстанції виходив з того, що заявником не доведено, що записи в наказах є правовстановлюючими документами. Крім того ОСОБА_1 не позбавлений права звернутися до СБУ при якій функціонував АТЦ із клопотанням про внесення відповідних змін до наказів.

Відповідно до висновку суду, підтвердними документами для прийняття рішення про надання статусу учасника бойових дій є ви-

тяги з наказів керівника Антитерористичного центру при СБУ про залучення до проведення антитерористичної операції, директив, розпоряджень, посвідчень про відрядження, оперативних завдань, журналів бойових дій, бойових донесень, дислокацій, книг нарядів, графіків несення служби, звітів, зведень, донесень, матеріалів спеціальних (службових) розслідувань за фактами отримання поранень, а також інші офіційні документи, видані державними органами, що містять достатні докази про безпосередню участь особи у виконанні завдань антитерористичної операції у районах її проведення.

Суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що встановлення факту належності записів в наказах це не той факт, від якого залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав заявника, як фізичної особи.

При цьому суди вірно врахували, що документами, на підставі яких приймається рішення про надання особі статусу учасника бойових дій, є й інші, визначені вищевказаними нормативними актами.

7) Факт збройної агресії РФ проти України (постанова КЦС ВС від 06.10.2021 року у справі № 712/15597/18; постанова ВП ВС від 30.01.2020 року у справі № 287/167/18-ц; постанова ВП ВС від 19.02.2020 року у справі № 210/4458/15-ц);

Як визначив суд, факт збройної агресії Російської Федерації проти України встановлено нормативно-правовими актами зокрема, Законом України від 18 січня 2018 року «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», а тому цей факт установленню в судовому порядку не потребує.

8) Факт спричинення заявнику матеріальної та моральної шкоди внаслідок вимушеного переїзду через збройну агресію РФ (постанова КЦС ВС від 01.04.2020 у справі №755/13027/18)

У вересні 2018 року ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, заінтересована особа - Російська Федерація в особі офіційно-

го представництва - Посольства Російської Федерації в Україні, в якій просив встановити факт спричинення йому майнової шкоди у розмірі 2 250 000 грн та моральної шкоди в сумі 35 000 євро, тобто 1 155 000 грн, внаслідок вимушеного переїзду, пов'язаного із збройною агресією та окупацією Російською Федерацією частини Донецької області.

Заява мотивована тим, що внаслідок збройної агресії Російської Федерації та окупації частини території Донецької області, він втратив можливість проживати у рідному місті, вимушений був покинути своє житло в м. Новогродівка, залишивши усі матеріальні цінності за місцем свого проживання та переїхати. З травня 2014 року він винаймав житло в Київській області, у зв'язку з чим ніс витрати на оренду житла, що за період з травня 2014 року по серпень 2018 року становить 2 250 000 грн.

Вважав, що через окупацію частини Донецької області Російською Федерацією він фактично позбавлений не лише рідного дому, матеріального забезпечення, а й звичайного середовища існування, вільного спілкування з рідними, друзями, що є порушенням його прав і обов'язків, які передбачені Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, у зв'язку з чим йому завдано також і моральної шкоди.

Встановивши, що заявник у заяві ставить питання про встановлення юридичних фактів, що внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та окупації Російською Федерацією частини території Луганської області йому завдано матеріальну шкоду у розмірі 2 250 000 грн (витрати на найм житла) та моральну шкоду у розмірі 1 155 000 грн, тобто пов'язує встановлення юридичних фактів з визначенням конкретних розмірів матеріальної і моральної шкоди, що свідчить про наявність спору про право, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про неможливість розгляду заявлених ОСОБА_1 в порядку окремого провадження вимог про встановлення юридичних фактів, у зв'язку із чим правильно, на підставі частини четвертої статті 315 ЦПК України відмовив у відкритті провадження

у справі за заявою, поданою ним в порядку окремого провадження.

Отже, на думку суду, в порядку окремого провадження розглядаються справи про встановлення фактів лише у випадку, якщо встановлення факту не пов'язується з наступним вирішенням спору про право.

3. Юридичні факти, які за деяких обставин можуть, а за інших – не можуть бути встановлені судом

1) Факт участі в бойових діях (постанова КЦС ВС від 30.09.2020 року у справі № 202/5029/18; постанова ВП ВС від 03.07.2019 року у справі № 233/2929/17);

Як визначено судом, діючим законодавством відповідно до встановленої процедури передбачено позасудовий порядок встановлення факту участі в бойових діях для отримання відповідного статусу учасника бойових дій. Тобто, позасудовий порядок встановлення такого факту і є складовою процесу надання особі відповідного статусу УБД уповноваженими на це органами (комісії, міжвідомчі комісії). Рішення комісії може бути оскаржене до суду, що буде наслідком встановлення ним цього факту. Розгляд такої заяви одразу судом є фактично перебиранням на себе органом судової влади функції, яку покладено на спеціально уповноважений орган, що має відповідну компетенцію.

2) Факт добровільного забезпечення та добровільного залучення до забезпечення проведення АТО в складі добровільного батальйону, а також факт участі в бойових діях (дві вимоги завлено одночасно) (постанова КЦС ВС від 16.01.2020 у справі № 299/1117/17);

Пунктом 20 частини першої статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (тут і далі Закон в редакції, чинній на час звернення ОСОБА_1 до суду з заявою про встановлення факту участі у бойових діях) визначено, що учасниками бойових дій визнаються особи, які у складі добровільних формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в АТО, забезпеченні її

проведення, перебуваючи безпосередньо в районах АТО у період її проведення, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів.

Порядок надання статусу учасника бойових дій зазначеним особам, категорії таких осіб, терміни їх участі в АТО чи в забезпеченні її проведення, а також райони АТО визначаються Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 413 (далі Порядок).

Положення про міжвідомчу комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера і деяких інших категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» затверджене наказом Мінсоцполітики України від 10 листопада 2014 року № 867 (далі Положення).

Закон не містить положень про можливість встановлення такого факту для надання статусу учасника бойових дій на підставі судового рішення.

З аналізу норм Порядку та Положення вбачається, що встановлення факту участі особи в АТО є складовою процесу надання їй статусу учасника бойових дій, для якого визначений позасудовий порядок, який здійснюють спеціально уповноважені на це органи (комісії, міжвідомчі комісії). Насамперед передбачено звернення особи, яка претендує на надання статусу учасника бойових дій, до комісії, а в разі відмови в наданні такого статусу особа має право звертатися до суду для оскарження рішення комісії, в тому числі щодо встановлення факту участі в АТО чи інших подіях, які дають право на визнання його учасником бойових дій.

Розгляд такої заяви судом є фактично перебиранням на себе органом судової влади функції, яку покладено на спеціально уповноважений орган, що має відповідну компетенцію. При цьому заявник не навів обставин, які б свідчили про неможливість отримання документа, що посвідчує його участь у бойових діях в інший спосіб. Адже в силу положень Порядку та Положення показання певних осіб, визначених ними, входить до переліку документів, які підтверджують участь у бойових діях та надаються до відповідної комісії для підтвердження такої участі.

Законодавством визначений орган, який уповноважений приймати таке рішення, встановлено перелік документів, необхідних для підтвердження участі особи в бойових діях. Перекладання на суд функцій такого органу суперечило б вимогам закону, створило б умови для уникнення встановленої законодавством процедури отримання статусу учасника бойових дій та поставило б у нерівні умови осіб, які отримують такий статус з дотриманням цієї процедури. Проте особа, якій рішенням уповноваженого органу (комісії) відмовлено у визнанні учасником бойових дій, не позбавлена права звернутися до суду з метою оскарження такого рішення, і під час дослідження обставин відмови в позовному провадженні можуть досліджуватися, зокрема, докази, надані особою на підтвердження факту участі у бойових діях разом з іншими обставинами, заслуховуватись доводи і заперечення сторін.

Таким чином, суд висловив позицію, що вказаний юридичний факт може бути встановлений судом у випадку оскарження громадянином рішення спеціально уповноваженого органу, що має відповідну компетенцію.

3) Факт участі в антитерористичній операції (постанова ВП ВС від 08.11.2019 у справі № 161/853/19)

У січні 2019 року ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, а саме встановлення факту безпосередньої участі у проведенні антитерористичної операції (далі - АТО) та бойових діях, як доброволець у період з 06 травня по 06 серпня 2014 року у складі

добровольчого формування територіальної оборони у військовій частині В 0624.

Заяву мотивовано тим, що у період з 06 серпня 2014 року по 27 липня 2015 року та з 19 жовтня 2015 року по 25 лютого 2016 року ОСОБА_1 брав участь в АТО, що підтверджується довідкою про безпосередню участь особи в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення і захист незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, виданою 10 листопада 2016 року військовою частиною - польова пошта В2950 Міністерства оборони України.

13 жовтня 2015 року йому було встановлено статус учасника бойових дій та видано посвідчення встановленого зразка.

02 жовтня 2018 року позивач звернувся до Командування Сухопутних військ із заявою про підтвердження факту його безпосередньої участі в АТО та в бойових діях як добровольця у період з 06 травня по 06 серпня 2014 року у складі добровольчого формування територіальної оборони у військовій частині В0624.

Однак його заяву спрямували для розгляду до комісії Волинського обласного військового комісаріату з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, яка відмовила йому у встановленні такого факту з огляду на відсутність належних правових повноважень стосовно встановлення таких фактів.

Отримавши відмову Волинського обласного військового комісаріату у встановленні вищезазначеного факту, ОСОБА_1 її в установленому законом порядку не оскаржив, а звернувся до суду із цією заявою, яку просив задовольнити.

Як визначено судом в цій справі, не можуть розглядатися судами заяви про встановлення фактів належності до осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, до ветеранів чи інвалідів війни, проходження військової служби, перебування на фронті, у партизанських загонах, одержання поранень і контузій при виконанні обов'язків військової служби, про встановлення причин і ступеня втрати працездатності, групи інвалідності та часу її настання, про закінчення учбового закладу і одержання відповідної освіти, одержання урядових нагород.

Відмова відповідного органу в установленні такого факту може бути оскаржена заінтересованою особою до суду в порядку, передбаченому законом. Відповідно, *лише тоді суд зможе встановити вказаний факт.*

4) Факт безпосередньої участі заявника у бойових діях, пов'язаних із захистом незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей в складі батальйону патрульної служби міліції особливого призначення “Київ-2” Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в місті Київ (постанова КЦС ВС від 21.11.2019 у справі №756/10251/18).

В цьому рішенні суду викладено схожий до попереднього правовий висновок.

У серпні 2018 року ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, в якій просив встановити факт його безпосередньої участі у бойових діях, пов'язаних із захистом незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей в складі батальйону патрульної служби міліції особливого призначення “Київ-2” Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в місті Києві (далі - ГУ МВС України в місті Києві) з 08 серпня до 05 вересня 2014 року, з 01 жовтня до 01 листопада 2014 року, з 03 січня до 02 лютого 2015 року, з 15 квітня до 15 травня 2015 року, заінтересована особа - Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

Заява мотивована тим, що встановлення факту йому потрібно для набуття в подальшому статусу учасника бойових дій з відповідними соціальними гарантіями.

Оскільки законодавством визначено позасудовий порядок, який дає змогу особі встановити статус учасника бойових дій, ця справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Зазначене узгоджується з висновками щодо застосування норм права у подібних правовідносинах викладених у постанові Великої Палати Верховного Суду від 08

листопада 2019 року у справі №161/853/19, провадження № 14-481цс19 та у постановях Верховного Суду від 16 серпня 2018 року у справі № 127/11603/17, провадження № 61-31785св18; від 07 листопада 2018 року у справі № 587/997/17, провадження № 61-428св18.

Доводи касаційної скарги про те, що суд не встановив фактичних обставин справи, не взяв до уваги, що право заявника в даному випадку може бути захищене лише в судовому порядку, є безпідставними, оскільки законодавством визначено позасудовий порядок вирішення вказаного питання та передбачено *право на оскарження у судовому порядку відповідного рішення комісії.*

Іншими словами, з огляду на позицію суду, *розглядуваний юридичний факт може бути встановлений судом, однак лише під час оскарження рішення відповідного спеціального органу, до якого особа повинна звернутись в позасудовому порядку. Як і у двох попередніх справах, тут йде мова не про окреме провадження, однак так чи інакше ці факти за додержання певних умов підлягають встановленню судом в порядку адміністративного судочинства.*

5) Факт вимушеного переселення у лютому 2015 року з окупованої території Донецької області України відбулось внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та окупації нею частини території Донецької області (постанова КЦС ВС від 23.09.2020 у справі №712/983/17-ц).

ОСОБА_1 просив суд встановити юридичний факт, що його вимушене переселення у лютому 2015 року з окупованої території Донецької області України відбулось внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та окупації нею частини території Донецької області.

Встановлення даного факту необхідно для визначення статусу заявника як особи, що перебуває під захистом Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (жертви-потерпілого від міжнародного збройного конфлікту), що обумовлює виникнення прав та обов'язків, передбачених цією Конвенцією, іншими нормами національного та міжнародного права.

Рішенням Соснівського районного суду м. Черкаси від 22 лютого 2017 року, яке за-

лишено без змін ухвалою Апеляційного суду Черкаської області від 05 квітня 2017 року, в задоволенні заяви відмовлено.

Рішення місцевого суду, з яким погодився суд апеляційної інстанції, мотивоване тим, що обставини, які просить визнати заявник, визначені нормами законодавства України, є загальновідомими, а тому підстав для задоволення цієї заяви немає.

Верховний Суд визнав висновки попередніх судів *поспішними з огляду на таке*.

Відповідно до статті 319 ЦПК України, яка визначає зміст рішення суду про встановлення факту, у рішенні суду повинно бути зазначено відомості про факт, встановлений судом, мету його встановлення, а також докази, на підставі яких суд установив цей факт.

Суд зазначає, що підтвердження належними доказами статусу внутрішньо переміщеної особи має визначальне значення для встановлення факту вимушеного переселення із зони проведення бойових дій на Сході України у зв'язку з агресією Російської Федерації. Зазначений висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах наведено у постанові Верховного Суду від 04 серпня 2020 року у справі № 414/1330/19 (провадження № 61-21129св19).

Суд першої інстанції не встановив, чи був у заявника статус внутрішньо переміщеної особи на момент звернення до суду із заявою та постановлення рішення, оскільки із довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи від 09 червня 2016 року, яка видана ОСОБА_1, вбачається, що дата закінчення дії довідки - 08 грудня 2016 року (а.с. 18). ОСОБА_1 звернувся в суд у січні 2017 року (а.с. 4).

Отже, розглянувши справу, суди першої та апеляційної інстанцій на вказане уваги не звернули, а також не встановили обставини справи, які необхідні для правильного вирішення справи.

З вищезазначеного можна зробити висновки, що, *на думку суду, розглядуваний юридичний факт залежно від наявності чи відсутності статусу внутрішньо переміщеної особи може бути таким, що підлягає, або таким, що не підлягає встановленню судом*.

Висновки

Загалом, справи про встановлення фактів, які мають юридичне значення, становлять чималу частину від загальної кількості справ, що розглядаються в рамках окремого провадження. Як показує судова практика, їх частка становить близько 25-30%⁸⁹.

Вищезазначене в сукупності з тим фактом, що невелика кількість рішень окремого провадження на практиці скасовуються судами апеляційної інстанції, свідчить що основний тягар встановлення юридичних фактів лежить саме на судах першої інстанції – місцевих судах загальної юрисдикції. Як свідчать вищенаведені факти, збройна агресія Російської Федерації проти України створює труднощі для громадян України у здійсненні та захисті своїх прав та інтересів і для держави у виконанні своїх функцій. Заради захисту вразливої категорії громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях або мають там родичів, було прийнято ряд нормативно-правових актів. Також були введені спеціальні правові інститути, спрямовані на захист фізичних осіб, які постраждали від війни в Україні. Окреме провадження як юридичний механізм встановлення фактів, що мають юридичне значення, характеризується особливими властивостями в порівнянні з іншими процесуальними моделями розгляду цивільних справ, як от особливими учасниками справи (заявником і заінтересованими особами), неможливістю передачі справи на розгляд третейського суду, обмеженістю дії принципів диспозитивності і змагальності, представництвом інтересів заявника винятково адвокатом тощо. Зокрема, розгляд

⁸ Узагальнення практики розгляду справ окремого провадження Вишгородським районним судом Київської області за 9 місяців 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vsh.ko.court.gov.ua/sud1009/presscentr/1/142448/#:~:text=Найбільшу%20кількість%20справ%20окремого%20провадження,4%20та%20справи%20про%20визнання> (Дата звернення: 27.11.2022)

⁹ Узагальнення судової практики щодо розгляду цивільних справ окремого провадження за I півр. 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rmm.su.court.gov.ua/sud1815/organizac_roboty/analizu_yzagalnenny/388613/ (Дата звернення: 27.11.2022)

справи в порядку окремого провадження характеризується оперативністю, можливістю витребування судом доказів самостійно, невеликими судовими витратами, безспірністю провадження та іншими особливостями, які сприяють ефективному захисту прав та інтересів військовослужбовців та членів їх сімей.

При здійсненні провадження з встановлення фактів, що мають юридичне значення слід дотримуватися особливостей, передбачених національним та міжнародним правом для громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Незважаючи на невизнання Україною та більшістю країн-членів ООН правосуб'єктності окупаційних адміністрацій Російської Федерації та «органів влади» квазідержавних утворень, документи, видані ними, можуть визнаватися як допустимі докази, якщо їхнє невизнання тягне за собою суттєве обмеження чи порушення прав і свобод громадян. Взяття цих документів до уваги не означає автоматичне визнання окупаційної адміністрації чи її правосуб'єктності. Цей принцип має назву «Намібійські винятки».

На основі зробленого нами дослідження можна констатувати, що внаслідок тривалості збройного конфлікту 2014-2022 рр. сформувалась більш-менш стабільна практика суду з питань встановлення фактів, що мають юридичне значення. Як впливає з правових позицій Верховного Суду і підтверджується нормативно-правовою базою, встановлення фактів, які мають юридичне значення, з використанням юридичного механізму окремого провадження є дієвим засобом доведення наявності обставин в рамках цивілістичних правовідносин. Це в сукупності зі статистичними показниками на фоні військових дій внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України починаючи з 2014 року свідчить про практичну можливість його використання для встановлення юридичних фактів, безпосередньо пов'язаних зі збройною агресією і військовими діями. Тим не менш, потрібно зауважити, що таке встановлення було і залишається предметом дискреційних повноважень суду. Таким чином, далеко не всі факти, що мають юридичне значення для

заявника і виникли у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, підлягають підтвердженню в окремому провадженні. Одна частина таких фактів підлягає встановленню судом, інша - не підлягає, а деякі особливі факти за різних конкретних обставин можуть або встановлюватись, або не встановлюватись.

Вказане свідчить про загальну сформованість позиції суду і напрацьованість правового механізму підтвердження юридичного становища військовослужбовців в умовах військової агресії Російської Федерації проти України.

Vivere militare est. Жити - значить боротися.

Література

1. Інтернет-сайт «Главное управление статистики Донецкой Народной Республики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.glavstat.govdnr.ru (дата звернення: 20.11.2022)
2. Інтернет-сайт «Государственный комитет статистики Луганской Народной Республики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gkslnr.su (дата звернення: 20.11.2022);
3. Постанова Пленуму ВСУ №5 від 31.03.1995 року «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95#Text> (дата звернення: 16.12.2022);
4. Постанова ВП ВС від 10.04.2019 року у справі № 320/948/18;
5. Постанова КЦС ВС від 09.06.2021 року у справі № 367/6780/20;
6. Микитюк Д.Ю. Адміністративно-правове забезпечення статусу учасника бойових дій на Сході України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2021 – 248 с.
7. Узагальнення практики розгляду справ окремого провадження Вишгород-

ським районним судом Київської області за 9 місяців 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vsh.ko.court.gov.ua/sud1009/presscentr/1/142448/#:~:text=Найбільшу%20кількість%20справ%20окремого%20провадження,4%20та%20справи%20про%20визнання> (дата звернення: 27.11.2022)

8. Узагальнення судової практики щодо розгляду цивільних справ окремого провадження за 1 півр. 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rmm.su.court.gov.ua/sud1815/organizac_roboty/analizu_yzagalnenny/388613/ (дата звернення: 27.11.2022)

SUMMARY

The article analyzes the peculiarities of the proceedings regarding the establishment in the system of courts of general jurisdiction of facts that have legal significance, with the aim of protecting the rights and interests of servicemen in the conditions of military aggression by the Russian Federation against Ukraine.

In the conditions of the availability of the right of individuals to apply to court for the protection of their rights and legitimate interests, guaranteed by the Constitution of Ukraine, a significant number of Ukrainian citizens began to apply to the courts of general jurisdiction with various requirements regarding the confirmation of certain facts that have or would have certain legal significance for them in the future meaning, most often for the purpose of determining one's legal position, obtaining certain guarantees from the state and creating grounds for receiving social benefits.

The reasons for the frequent use by military personnel of the judicial mechanism to confirm such facts related to the occupation of territories and its consequences, which are reflected in the practice of the Supreme Court, are taken into account. This information is considered in comparison with the experience of foreign countries - Georgia and Moldova.

In view of the constant development of judicial practice and the continuous development of legal positions by the Supreme Court regarding the possibility of establishing certain facts of legal significance, the purpose of the article in the judicial procedure is to analyze the legal conclusions of the Supreme Court on this issue in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It is proposed to divide the researched facts into three categories: 1) facts to be established in court; 2) facts that cannot be established in court; 3) facts that may or may not be subject to such determination under different circumstances. On the basis of the legal positions of the Supreme Court, the authors concluded that there is sufficient formation and unity of judicial practice on the issue of establishing facts that have legal significance for military personnel in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Key words: facts of legal significance, military aggression, armed conflict, discretionary powers, separate legal proceedings.